

ИМАЛ ЛИ Е БЪЛГАРСКИЯТ ВЛАДЕТЕЛ БОРИС I ТИТУЛА КНЯЗ

Светослав Диамандиев

Българите, които имат бледи спомени от уроците си по история, знаят, че Борис I Покръстителят е бил още и княз Борис – Михаил. Говорят го това от високи трибуни академици, професори, асистенти, учители, а понякога и политици. Могат български и чужденци да го прочетат по улични табели на всяко по-големичко българско селище. В предговора на LIBI т. II, като доказателство на казаното, е посочено, че преводите на поместените там откъси са били прегледани, с оглед на точността, от редакционна комисия в състав Д. Дечев, Ст. Романски, Цв.Тодоров, Ив. Дуйчев, М. Войнов, Стр. Лишев, и Б. Примов. Установих, че всички те са одобрили навсякъде превода на латинския титул **rex**, отнесен към българския владетел Борис I, с **княз**. Без значение, че в речниците на чуждите думи в българския език и в Гугъл, **rex** се превежда с **цар**.

Дава ли си някой сметка защо това е така? И по-точно, знае ли се защо историците са го приели и натрапили на обществото ни? Лично аз не знам да съществува писмена и научна при това, обосновка на една такава деградация на българския владетел. Е, разбира се, не мога всичко да знам. Но имам своите предположения. Преди да ги споделя с читателя, аз ще изкажа на първо време съмнения, изразени в следния въпрос. Ако историографията е приела да обяви Борис I за княз, защо не е сторила същото и с неговите предшественици или с неговите наследници? Впрочем, като че ли имаше опити да бъде добавен към обектите на тази провокация и Симеон Велики.

Нашите и чужди изследователи на Ранното Средновековие не са могли да намерят причинно–следствените връзки между войната на Никифор с Крум и неизбежния мирен договор, от една страна, с появилите се непосредствено след това български гръкоезични каменни надписи, от друга. Време е историческата мисъл у нас да осъзнае, че великият Крум, без никакво съмнение, е договорил със Ставракий, наследникът на загиналия при величавата победа на българското оръжие през 811 г. василевс Никифор I Геник, освен многобройни материални придобивки за държавата си, още и признание на имперското величие на България и съответния императорски титул на владетеля ѝ. В българските гръкоезични каменни надписи този титул е записван многократно с гръцко унциално писмо (главни печатни букви) като **ΑΡΧΟΝ**, който осъзнавам като езиково гръкоподобен български титул, предназначен за гръкоезични текстове със значението

император. **APXON** е изкуствено творение, създадено в административен порядък, което не съществува, както в гръцкия, така и в българския речников фонд. Страните от мирния договор през 811 г. са го възприели като титул на българския владетел, който може да бъде обяснен, с неговата равностойност с българския титул **цесар**. Трябва да заявя, че няма свидетелства да е ползван **APXON** за титулуване на не български владетели. Във византийските хроники редица владетели в нашия регион са титулувани с **ἄρχων**. Както не е трудно да се види, българският гръкоподобен титул **APXON** и използвания за по-дребни фигури **ἄρχων** имат твърде различен правопис. По този начин се доказва специфичното сътворяване и целева употреба на предназначения за гръцки текстове титул на българския император.

Група съвременни руски историци, начело с Бадак, А.Н., съобщава във „Всемирная история раннее средновековие“ (2001), че след българската победа над Византия през 811 г. във византийския двор титулували българския владетел с „цар“. Както се досещате, за руснаците „цар“ е равностойно на император, но за нас тази информация свидетелства, че след войната титулът на Крум е добил нова стойност.

Следват моите аргументи в полза на изказаното току-що мнение за значението на **APXON**, което мнение има, фактически, правото да се нарече хипотеза.

Българската историография е възприела този титул да завършва на **T** без да се съобразява с факта, че във всички древни оригинални текстове и в т.ч., в намиращите се в каменните надписи, от тези на Крум та чак до Наръшкия надпис на Симеон, както и в други писмени паметници, медальони, накити и съдове, предмети на изкуството, **APXON**, когато е подлог в изречението, фигурира без **T** накрая. Вероятно влияние за подобен грешен подход на нашата историческа мисъл е изиграла съществуващата през средните векове фигура на архонта, който е бил светско лице, съдействало на църквата с пари или труд.

В Пространното житие на Климент Български от Теофилакт Охридски, авторът е записал, че Методий непрекъснато дарявал с благодеяния княза на българите Борис. В гръцкия текст е записано архонта на българите Борис. Както се вижда нашите слависти не са разбрали, че в гръкоезичните каменни надписи българските владетели са записвали новия си титул **архон** със значението император, равно на българския му аналог цесар. В гръцки текстове, когато титулът е в им. падеж, той не окончава на **T**, а когато е в падеж, различен от именителния, има окончание, в което фигурира задължително **T** (**та, ти, тас**).

Трябва да напомня на читателя, че титлата **ἀρχοντας** със значението господар или архонт (Гръко-български речник, изд. „Mag-77“, 2007) се е появила като наименование на един от кметовете на Атина в дълбока древност, далече преди звездата на Крум да освети българското присъствие в Европа. След поражението на гръцката армия на Никифор, гръцките хронисти и преписвачи я ползват за съседни владетели и в т.ч. за българските. Това последното е в желанието им да потулят императорското величие на българските господари от Крум и насетне.

Науката, умишлено или не, е допуснала да не разграничи достатъчно категорично двете лексеми, като с това са се създали предпоставки за смесване на двете семантично различни слова, от които едното - **ἄρχων** е термин, представляващ длъжностно наименование, а **APXON** е титул, който изразява ранг на достойнство. Те са различни по казания начин, както са различни и по произношение. При **APXON** липсва знака за ударение и придихание върху първата гласна, а втората гласна е омикрон, вместо омега. Гръцката титла може да се запише на кирилица като **архоон** (с придихание на първата гласна), а езиково гръкоподобният български титул - като **архон**. Този последният се огласява с типично българско произношение. Да си кажем на ум имената на българските владетели, които са наистина сигурни древни български

думи – Авитохол, Ирник, Кубрат, Котраг, Аспарух, Омуртаг, Борис и т.н. Ударенията са върху последната сричка.

Направиха се усилия да се разкрият и подчертаят различията между **ΑΡΧΟΝ** и **ἄρχων**. Надявам се да са били успешни. Което ще рече, че тези усилия не са били чак толкова непосилни или че достигането на желания успех, не е било така трудно. Тогава защо историци, археолози и класици са записвали и записват в статии и изследвания **ἄρχων** или в най-добрия случай **ἄρχων**, когато става дума за **ΑΡΧΟΝ**?

От изложеното до тук следва, че не съществува основание да се приписват на **ΑΡΧΟΝ** всички онези значения, които пишещите историци са му предполагали. За илюстрация и за внасяне на свежест в заниманието ни ще изброя следните: офицерски чин в гръцката армия (В. Златарски), владетел, княз (В. Бешевлиев), пълководец, върховен вожд, предводител и много други. Наистина, недопустимо е да установим, че на **ΑΡΧΟΝ** са били предавани значения като титла или някакви елементарни длъжностни наименования.

Грешката на историците е опитът им да превеждат **ΑΡΧΟΝ**, което е неправилно. Както казах, този титул следва само да се обяснява и заменя в български текстове с цесар.

Оказва се, че в гръкоезичните български каменни надписи на Крумовци, от тези на Омуртаг след 823 г. и насетне, се забелязва допълнение към титула **ΑΡΧΟΝ**, с което титулярната формула добива вида: „**ἐκ θεοῦ ΑΡΧΟΝ Ομορταγῦ**”, т.е. „**От Бога (избран) ΑΡΧΟΝ (на България) Омуртаг**”. То е както допълнението в титулатурата на василевсите – господарите на ромеите. Не може да има съмнение, че този израз на сближаване на титулите на владетелите е акт на „...двустранно съглашение между България и Византия, което е било сключено, може би, още във времето на Омуртаг”, пише В. Бешевлиев и ни изненадва с превода на третия Мадарски надпис „...**ἔλω[σ]αν καὶ ἐκ θε(ε)οῦ ὁ Ομ[ου]ρταγῦ ἀρχων...**” като „...**развалиха и от Бога Омуртаг вождът** ...”. Ето на, този класик и голям познавач на древните български писмени паметници, след като обявява, че, очевидно, византийците са признали някакво сближаване на престижа на двамата съседни владетели, дава значение на записания в Мадарския надпис на Омуртаг титул **ΑΡΧΟΝ** като вожд. Вожд е термин, който нито е титул, нито съответства по някакъв начин по ранг на василевс. Срамна история!

Ще добавя, че тази разширена форма на титулатурата на българските владетели е била изключително престижна за тях, защото е свидетелство и обществено признание за придобита от Бога власт, което е връх на владетелската мечта. Впрочем, има и една последна степен. Това е да бъде обявен владетелят, сам той за Бог. Нещо като египетските фараони, Сталин и Ким Ир Сен.

Изводът от дадените по-горе сведения и техния коментар е само един – титулът **ΑΡΧΟΝ** не би могъл да означава владетелски ранг далечен от този на господаря на Източната Римска империя. А следващият в ромейската титулатура от тези времена титул е кесар, който е имал значението император.

В Проложно житие на Константин- Кирил и Методий може да се прочете: „...на българите княз (даден) от Бога Борис”, което свидетелства, че Василий I е върнал на Борис през 870 г. титула, удостоверяващ божествения произход на властта му, което установих от писмата на Фотий, писани на Борис преди 863 и след 870 г. Този факт коментирах в „Защита на българската писменост от преди 870 г.”.

Може да се твърди, че през онези години не би могло, в сянката на имперското величие на властника от Босфора, да се появи овластен от Бога княз.

До тук беше аргументирано основанието да приемем, че **ΑΡΧΟΝ** има значението **император**. Остава да съобщя, че висшите византийски кръгове са титулували големия българин Борис Покръстител с посоченото по-горе допълнение, обявяващо властта му

като произтичаща от Бога. Свидетелствата се намират в писмата на патриарх Фотий до владетелят Борис (ГИБИ, т. 4).

И все пак, от къде е дошъл на Борис титула княз?

По посока на търсения отговор има редица пътеки. Една от тях е титулт на българските владетели **цесър**, третиран от няколко български историци, и в т.ч. П. Мутафчиев, Г. Бакалов, В. Златарски, Цв. Радославов. Трудно ми е да посоча в каква степен те са били убедени, че този титул се е ползвал от средновековните първенци на българската държава. Лесно се говореше, че става дума сигурно за цар, но пък, какво именно е това цар, пак оставаше зад завесата. Може би някои са се досещали за значението му император, но някак си не посмяха да го обосноват и утвърдят. Друг исторически проблем е дали са ползвали, въобще, българските владетели от Крум насетне титул цар. Но това ще оставим за друг път.

Бяха обсъждани титулите **АРХОН** и **цесър**. За всеки от тях изложих данни за значение и приложение. И все пак, ако съществуват основания да признаем, че Омуртаг е бил император от Бога на българите, защо Борис е бил свален до нивото на княз?

Като се ровя в моите представи и в непълните ми, разбира се, знания по българската история, отнасяща се до Ранното българско Средновековие, си мисля, че има едно много важно свидетелство, намиращо се в моливдовулите (т.нар. печати) на Борис, което, може би, дава отговор на този труден въпрос.

Моливдовулите или печатите са златни, сребърни или оловни кръгли пластини с диаметър между 25 и 45 мм и дебелина предимно 3 мм. Намерени са моливдовули с дебелина до 5,5 мм. Върху печатите са двустранно нанесени релефни изображения, орнаменти и надписи. Те са били притежание на владетели, административни служители, висши военни, представители на духовенството и видни граждани през Средновековието. Прикрепвани са като висяща пломба към свитъците от документи като доказателство, че изпращачът е техен притежател или собственик.

В една група от моливдовулите на Борис има гръкоезичен текст, изписан, според Ив. Йорданов („Корпус на печатите на Средновековна България”(2001), между два зрънчести кръга

+XEPONΘNHXANΛAPXONTAPOYBΓAPIAC

На гърба има същият текст, като „Христе” е заменен с „Богородице”.

За надписите на моливдовулите е използвано унциално писмо и както се видя, без интервали между думите и без препинателни знаци. Може да се отдели в текста на тези печати думата **АРХОН**, известна от направените горе съобщения и размишления. И също както **АРХОН** от каменните надписи, историците, наши и чужди, полагат усилия да я преведат най-произволно, но най-вече с княз. Нищо странно.

Между думите **АРХОН** и **POYBΓAPIAC** се четат в текста на Ив. Йорданов буквите **TA**, които според предположенията на класици и специалистите по фрагистика, са буквите от падежното окончание на **АРХОН** за винителен падеж. Ив. Йорданов превежда гръцкия текст с „Христе, помагай на своя раб Михаил, архонт на България”. Това е един превод, в който са включени отсъстващи в гръцкия текст думи. Този прочит не отговаря на личен печат, още по-малко на печат на владетел. В него няма декларация за собствена идентификация. И най-същественото е това, че в така преведената фраза **АРХОН** е подлог, който следва да бъде записан без **TA** накрая. Нещо повече, името Михаил е изписано в именителен падеж, което значи, че текстът „Христе помагай Михаил **АРХОН** на България” следва да се раздели на две фрази между глагола помагай и името Михаил. Така представено, второто изречение идентифицира Михаил като притежател на печата в качеството му на **АРХОН** на България. По-долу ще докажа, че авторът няма обосновано право да прибавя към **АРХОН** буквите **TA**.

Задълбочавам се в изследване на този текст. Впрочем, за това обстойно съм писал в статията си „Крумовци, императорите на България” като част от книгата ми „Исторически разкази за български владетели и още нещо”(2014).

В моите анализи са включени фотоси на печати от споменатата работа на Ив.Йорданов. Няма да се жалвам от източниците на моите познания, но във факсимилетата на някои от публикуваните там печати, можах да намеря интригуващи обстоятелства.

Основният такъв е фактът, че от всички илюстрирани в казаната книга моливдовули, единствено цитираните от мене са с относително четими букви в интересуващата ни част от надписа. Това е толкова жалко, колкото и странно!

Споменах, че научните работници са решили да търсят между думите **ΑΡΧΟΝ** и **ΡΟΥΛΓΑΡΙΑΣ** буквите **ΤΑ**, което буквосьчетание е, както се каза, окончание за винителен падеж на **ΑΡΧΟΝ**, поради настъпили някакви си граматични промени в гръцкия език. Излишно е да го обсъждам.

Наблюденията си съм съсредоточил върху моливдовулите на цесаря Борис с номера по Ив. Йорданов – 16л(лице), 19л, 20л, обр.2 по Й. Юрукова и 35 оп(опак) – на от Бога цесаря Симеон. В интригуващия ни интервал установявам особености, които не съответстват на очакването да намерим там буквите **ΤΑ**: дясната хоризонтална хаста на **Τ** е заменена веднъж с **s** (16л) и веднъж- с обърнато хоризонтално **s** (19л); слети са **Α** с малко **ρ** (**Λ**) (16л, 19л, обр.2 по Й. Юрукова); вертикалната хаста на **Τ** представлява удължено **s** и до тях елегантно малко **ρ**, а разстоянието между **Τ** и началната буква на **ΡΟΥΛΓΑΡΙΑΣ** не позволява вписването на **Α** (35оп); между последната буква на **ΑΡΧΟΝ** и буквата **Τ** като че ли има знак за разделение (16л, 20л), може би точка, нещо като днешните знаци „/” или „-”.

Ще си позволя да посоча, че намирам у Т. Славова – „Владетел и администрация в Ранносредновековна България” (2010) като подкрепа на моята постройка, подобно изписване на Симеоновия титул – **ἄρχων /κῆνναζῆς**. Тази форма е била обичайна за онези години, но няма съмнение, че това не може да е оригинален текст от документ на от Бога цесар Симеон, защото първият титул е представен като **ἄρχων**, а не **ΑΡΧΟΝ**, и **κῆνναζῆς** е записан с несъществуващи по времето на великия Симеон букви.

Така в надписите на анализирани печати установявам следните съкращения: в 16л и в 19л - **ΤsΛ**; в 20л и в обр.2 по Й.Юрукова - **ΤΛ**; в 35оп – **Τsp**. И много силния аргумент за моето противоречие със славистката традиция – ако целият цитиран надпис е изписан с гръцко унциално писмо (главни печатни букви), в текстовете на посочените печати намираме букви като **s** и **ρ**, които са малки, и в някои случаи **Λ** и **ρ** са слети - **Λ** (16л, 19л и обр.2 по Й. Юрукова). Очевидно, след голямата **Τ**, в обсъждания интервал, следват букви, различни от **Λ** и повече от една.

Както се вижда от приложените тук фотоси, най-ясно различим е проблемният текст в печат 19л.

Знае се, че цесар е споменат в Хрониката на Йоан Скилица, който съобщава, че когато василевсът Василий II нападнал през 1018 г. българския стан, войниците се разбягали с викове „**βεζεῖτε, βεζεῖτε Τζάσαο**”, т.е. „**в’бжнѣ, в’бжнѣ ц’ксарь**”, с което византийският император бива титулуван от войниците на Самуилова България с най-високия български титул цесар. Може ли да има по-тежко свидетелство за смисъла на цесар като титул и за семантиката му близка до тази на василевс?

Като се види написания на гръцки от Скилица титул цесар веднага се разбира смисъла на описаните кратки буквени съчетания. А те могат да бъдат само съкратен запис с гръцки букви (**Τζαο**) на българския титул цесар. Очевидно е било практика да се

използват от българите по онова време в гръкоезични текстове букви като **s**, **л**, **p**, вместо **ζ**, **α**, **ρ**. Впрочем, забелязвам, че ако **s** и **p** са латински букви, то **л**, както добре се вижда в печатите, не е присъща нито на латинската, нито на гръцката азбука.

Не се лаская от мисълта, че ще получа адмирации, но не може да има съмнение, че след думата **APXON** намираме в тези моливдовули съкратено записване с гръцки букви на българският титул цесър,. Иначе казано, в печатите на Борис, е написано недвусмислено

+**ХЕРОНΘΗ ΜΗΧΑΝΑ ΑΡΧΟΝ** /TsḲ (или Ts и TḲ) **ΡΟΥΛΓΑΡΙΑΣ**,

т.е. „господи помагай. михаил **APXON**, (който е) цесър на България”. Поставих препинателни знаци и в скобите мое допълнение за поясняване на превода, а запазих без превод **APXON**, за да покажа синонимността му с цесър, който изписвам вместо съкратената му форма. В печата на Симеон (35 оп) намирам съкратено записване на цесър с гръцки букви като **Tsp**.

Остава въпроса на вечния опортюнист: А къде е тук доказателството, че Борис не е исторически оправдано титулуван княз? И отговор: Ако някак логично, последователно и аргументирано се постарях да изложа съображенията си за това, че Крумовци са добили признание от двореца на василевсите за правото да се титулуват императори, не е нормално един от Крумовци да бъде наричан днес княз, когато по времето на неговото цесърстване под „кнез” се е разбирало – „ истор. – ‘избран управник на едно или няколко села’, остар. – ‘селски първенец– кмет’ ” – (т. 2 на Български етимологичен речник (1979), а дори през Втората Българска империя „**кѣнѣзѣ**” е значело „държавен служител, вероятно главен управител на селска община” - (речник към „Грамоти на българските царе”(2005). Написаното в посочените издания сигурно е вярно, но защо ли авторите са пропуснали да отбележат, че изворите свидетелстват за използването на „кнез” или „**кѣнѣзѣ**” в рамките на славянските общности? Невинен пропуск ли е това?

В Успение Кирилово се среща „Хазарският княз-каган”. Очевидно, „княз” е използвано в смисъл на владетел.

Впечатлен съм още и от пропуска на авторите на Българския етимологически речник да покажат развитието на „кнез” от нарицателното за селски кмет до титла на славянски племенен владетел. Искам да запълня тази празнота с информацията, че векове след първия славянски хронист Нестор, руските господари на славянските племена в Киевската Рус, под натиска на местните славянски говори, стават князе, при което присъщото на „россияните”, както ги нарича Карамзин, Н.М. – „Предания веков” М, 1987, „каган” се загубва в небитието.

Има още едно поразяващо с историческата си стойност съобщение в Проложно житие на Константин-Кирил и Методий (Стара бълг. литература, том четвърти, Житиенписни творби): „Докато пребиваваше в моравската земя, (Методий преведе всичките 60 книги...при княз Светополк; гръцкият цар беше Василий, а на българите – княз (даден) от бога – Борис,...”). От този цитат се разбира, че след като е било отнето на Борис признание за божествената му власт с Мирния договор между Византия и България през 863 г., тази привилегия е била възстановена на българския владетел от Василий II през 870 г. Не е убедителна достоверността да е била призната на княз божествено произхождение на властта му. Тогава с какво биха се различавали от него императори и василевси? Очевидно, не е реалистично да е бил титулуван Борис с княз.

В изложението си обосновах, че латинското име, а после титул **цѣсар**, е бил българизиран като „**цесър**” и ползван от Борис в неговите печати. А това е достатъчно да ни убеди, че заедно с **APXON** са били предмет на мирното споразумение между Крум

и Ставракий, отнасящо се до титулатурата на Крум. Нима великият българският владетел е можел да остане без свой български титул **цесър**?!

Посочени са документални свидетелства, с които доказвам, че езиково гръкоподобния титул на българския владетел **АРХОН** е бил изравнен по смисъл с българския титул на владетелите от Първата и Втората Българска империя **цесър** и че Борис I не е бил титулуван от съвременниците си с **княз**, нито го е ползвал за себе си в своята кореспонденция.

От всичко изложено до тук следва да направим единствено възможния извод: Този унизителен за българския император От Бога цесър Борис титул княз му е бил лепнат стотици години по-късно, когато славистиката трябваше да докаже, че макар и не етнически славянин, Борис е бил славянски княз на славянска България.

Така първият титулуван с княз български владетел е Александър I Български (1879-1886).

Ключови думи: Борис I, архон, цесър, моливдовул, княз.

П Р И Л О Ж Е Н И Я

16л

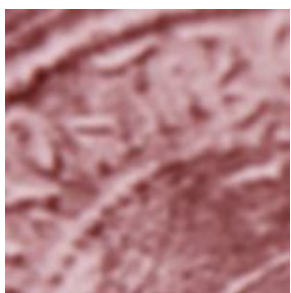
19л

20л

Обр.2

350п